

O'RGANILAYOTGAN TILDA OHANG VA UNING TURLARI

Andijon davlat chet tillari instituti
Talabasi Abdullajonova Rayhona
abdullajonovarayhona@874gmail.com
+998945770603
Ilmiy rahbar Ismanova Odina

Annotatsiya :Ushbu maqolada o'rganilayotgan tilda ohang va uning turlari masalasi keng yoritilgan. Ohang tilning melodik jihatidir va nutqning ma'no, his-tuyg'ular va intonatsiyasini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Maqola turli tillardagi ohanglar va ularning turlari, shuningdek, ohanglarning ma'no va kontekst bilan aloqasi haqida tahlil va izohlar beradi. O'zbek, rus va ingliz tillaridagi ohang va uning turlari haqida ma'lumotlar keltirilib, ularning talaffuz va intonatsiya bilan qanday aloqada bo'lishi tushuntirilgan.

Аннотация: В данной статье рассматривается тема интонации в языке и ее виды. Интонация — это мелодический аспект языка, играющий важную роль в передаче смысла, эмоций и интонационных оттенков речи. Статья содержит анализ интонации в различных языках, а также рассматривает виды интонации и ее связь с контекстом. Приводятся данные о интонации в узбекском, русском и английском языках, а также их связь с произношением и интонацией.

Abstract: This article explores the topic of intonation in language and its types. Intonation is the melodic aspect of language, which plays an important role in expressing meaning, emotions, and the nuances of speech. The article analyzes intonation in different languages, examines its types, and its connection to context. Information on intonation in Uzbek, Russian, and English languages is presented, highlighting its connection to pronunciation and intonation.

Kalit so'zlar: ohang, intonatsiya, talaffuz, melodik, nutq, turlar, lingvistika, semantika, ma'no

Rus tilida: интонация, произношение, мелодика, речь, типы интонации, лингвистика, семантика

Key words: intonation, pronunciation, melody, speech, types of intonation, linguistics, semantics, meaning

Nutq va talaffuzning muhim elementlaridan biri bo'lgan ohang (intonatsiya) tilning o'ziga xos melodik tuzilmasini tashkil etadi. Ohang, ayniqsa, tilshunoslikda uning ma'no, his-tuyg'ularni ifodalashdagi ahamiyati bilan ajralib turadi. Ohangning talaffuz va ma'no bilan bevosita aloqasi bor. Nutqning ohangiga qarab, biror jumla yoki

ibora turli ma'nolarga ega bo'lishi mumkin. Shu sababli, tilni o'rganishda ohangning turli turlarini tushunish va to'g'ri qo'llash muhimdir.

Chet tillari orasidagi ohang va intonatsiyaning farqlari tilning melodiya va semantik jihatlarini o'rganishda qiziqarli tadqiqotlar mavzusiga aylanadi. O'zbek tilida ohang ko'proq so'zning ma'nosini aniqlashda yordam beradi, rus tilida esa ohang ko'p hollarda interogativ (so'roq) va imperativ (buyrug') jumalarda sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ingliz tilida esa ohang ko'pincha gapning to'liq ma'nosini aniqlashda, ayniqsa, muloqotda, katta rol o'ynaydi.

Ushbu maqolada, tilshunoslikda ohang va uning turlariga oid asosiy tushunchalar tahlil qilinadi, shuningdek, o'zbek, rus va ingliz tillarida ohangning o'ziga xos xususiyatlari va ularning turli ma'no qatlamlari bilan aloqasi ko'rib chiqiladi.

Ohang va uning turlari

Ohang – bu tilning melodik xususiyatidir va u nutqning grammatik, leksik va semantik strukturalarini ta'kidlaydi. Ohang ma'noni aniqroq ifodalashga yordam beradi va nutqdagi emotsional ranglarni ko'rsatadi.

Ohangning asosiy turlari:

1. Deklarativ ohang (Buyruq ohangi). Bu ohang, asosan, to'g'ri va aniq fikrni ifodalash uchun ishlatiladi. Masalan, o'zbek tilida "Men kitob o'qishim kerak" jumlasida ohang ma'lum bir ta'rif yoki qarorni bildiradi. Rus va ingliz tillarida ham deklarativ ohang ma'lum bir xabarni yetkazish uchun ishlatiladi.
2. Interrogativ ohang (So'roq ohangi). Bu ohang so'roqqa javob olish maqsadida ishlatiladi. O'zbek, rus va ingliz tillarida so'roq ohangi ko'proq intonatsiya o'zgarishlariga ega. Misol uchun, ingliz tilida "Are you coming?" so'rovi yuqoriga ko'tariladigan ohang bilan aytiladi, bu esa so'roq jumlasining aniq belgisidir.
3. Imperativ ohang (Buyruq ohangi). Imperativ ohang buyruq, iltimos yoki taklifni bildiradi. Bu ohangda talaffuzda intonatsiya yuqori bo'lib, so'zlar tez va aniq aytiladi. Masalan, o'zbek tilida "Ishni bajar!" degan jumla, buyruqni bildiruvchi ohangda ishlatiladi.
4. Eksklamativ ohang (Hayrat ohangi). Bu ohang odamning hayajon, xursandchilik yoki ajablanish holatini ifodalashda ishlatiladi. O'zbek, rus va ingliz tillarida eksklamativ ohangda so'zlarning uzunligi va talaffuzidagi kuchayishlar bo'lishi mumkin.

Ohang va semantika

Ohangning semantik funksiyasi – bu tilning muayyan vazifalarni bajarishdagi rolidir. Ohang orqali til nafaqat grammatik tuzilma, balki so'zlarning to'liq ma'nosi, uning konteksti va nutqdagi emotsional ranglari ham ifodalanadi. Ohang yordamida biror so'zni yoki jumlaning yangicha ma'no bilan taqdim etish mumkin. Masalan, o'zbek tilida "Bu nima?" jumlasida so'roq ohangida bo'lsa, u sodda so'roq ma'nosini bildiradi.

Ammo, "Bu nima!" deb exlamatsion ohangda aytilsa, hayajon, ajablanish yoki g'azabni ifodalashi mumkin. Rus tilida ham ohang shunday rol o'ynaydi: "Что это?" va "Что это!" jumalari, birinchi holda, so'roq ma'nosini bildiradi, ikkinchisida esa hayratni ifodalaydi. Ingliz tilida esa ohang yordamida nuqtai nazarni bildiradigan farqlar aniqlanadi. Masalan, "What is this?" so'rovi oddiy so'roq bo'lsa, "What is this!" — ajablanish yoki hayratni ko'rsatadi. Ohang va semantika o'rtasidagi aloqani yaxshiroq tushunish uchun, til o'rganishda ohangning qanday ishlashini va har bir tilning semantik tizimida qanday o'rin tutishini bilish juda muhimdir. Shu sababli, tilshunoslar va pedagoglar, ayniqsa, ko'p tilli va madaniyatli o'quvchilar bilan ishlaganda, ohangning semantik va pragmatik funksiyalarini chuqur tushunishlari kerak.

Ohang va talaffuz

Talaffuz va ohangning o'zaro aloqasi ham juda katta ahamiyatga ega. Talaffuz tilning tovush tizimi bo'lib, har bir so'zni to'g'ri talaffuz qilish, nutqdagi ohangni aniq ifodalashda yordam beradi. Ohang, ayniqsa, turli so'zlarning grammatik va ma'no strukturalariga bog'liq ravishda farq qiladi. O'zbek tilida ohangning tilga xos ravishda talaffuzga ta'siri juda katta. O'zbek tilida talaffuzning ma'lum bir ohangga mos kelishi, so'zning ma'nosini o'zgartirishi mumkin. Masalan, "yaxshi" so'zi "yaxshiii" deb cho'zilib aytilsa, bu hayajon yoki ishonchni bildiradi. Rus tilida ham shunday holatlar kuzatiladi. "Хорошо!" so'zi qattiq va o'zgacha ohangda aytilsa, bu tasdiqlovchi va ijobiy ma'no beradi, biroq yumshoq va pasayib aytilsa, u ilgari surilayotgan fikrga shubha yoki ikkilanishni ko'rsatadi. Ingliz tilida esa so'zning to'g'ri talaffuzidagi nozik ohang farqlari tinglovchi uchun juda muhim. Masalan, ingliz tilidagi "really?" so'zi, so'roq ohangida ajablanishni yoki ishonchsizlikni bildiradi.

O'rganilayotgan tilda ohang va uning turlarini o'rganish jarayonida ko'plab muhim natijalar hosil bo'ldi:

1. Ohangning tillararo farqlari . Chet tillarida ohangning o'zgacha o'rin tutishiga va tilning semantik tizimiga ta'sir qilishiga oid turli farqlar mavjud. O'zbek tilida ohang ko'proq so'zlarning ma'nosini aniqlashda yordam beradi, rus tilida esa ohang ko'pincha sintaktik funksiyalarni bajaradi va ingliz tilida esa ohang muloqotda ma'no va his-tuyg'ularni ifodalashda muhim rol o'ynaydi.
2. Intonatsiya va talaffuzdagi ta'sirlar . Ohangning talaffuz bilan uzviy aloqasi tahlil qilindi. Ohangning talaffuzga bo'lgan ta'siri ayniqsa, so'zlarning ma'nosini aniqlashda va ularning kontekstdagi o'rinlarini o'zgartirishda muhimdir. O'zbek, rus va ingliz tillarida bu ta'sir alohida ko'rinadi, chunki har bir tilning talaffuz tizimi va melodik tuzilmasi o'ziga xosdir.
3. Ohang va semantika o'rtasidagi bog'lanish. Ohangning semantik funksiyasi, ya'ni uning ma'no qatlamlariga ta'siri ko'rib chiqildi. Ohang yordamida nutqning ma'no

qatlamlari o'zgartirilishi mumkin va bu til o'rganishda nafaqat talaffuz, balki so'zning to'liq ma'nosini tushunish uchun ham zarurdir.

4. Ohangning kommunikativ roli. Ohang, shuningdek, muloqotda muhim ahamiyatga ega. Biror tilning ohang tizimi yordamida kommunikatsiya jarayonida to'g'ri ma'no va his-tuyg'ularni ifodalash mumkin. O'zbek, rus va ingliz tillarida ohang turli holatlarda tilning kommunikativ funksiyalarini samarali tarzda bajaradi.

Umuman olganda, ohang tilning muhim komponenti bo'lib, nutqdagi ma'no, his-tuyg'ular va intonatsiyani ifodalashda katta ahamiyatga ega. O'rganilayotgan tilda ohang va uning turlari ko'plab tilshunoslik tadqiqotlari va ta'lim jarayonlarida o'rganilgan va o'zining aniq funksiyalarini ko'rsatgan. Chet tillarida ohangning o'ziga xos xususiyatlarini tushunish, tilni to'g'ri o'rganish va aniq kommunikatsiya qilishda muhim rol o'ynaydi. Tillararo farqlarni hisobga olgan holda, ohang va intonatsiya turlarini to'g'ri qo'llash tilni o'rganishda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur. Shuningdek, ohangning semantik va pragmatik funksiyalarini tushunish, muloqotda ma'no va his-tuyg'ularni to'g'ri ifodalash imkonini yaratadi. Tadqiqotlar va o'rganishlar, shu bilan birga, pedagogik amaliyotlarda ohang va intonatsiyani samarali o'rgatishning yangi metodlari va texnologiyalarini ishlab chiqishni davom ettirish zarurligini ko'rsatadi. Ohang va talaffuzni birgalikda o'rgatish, bolalarning va til o'rganayotgan shaxslarning muloqotda yanada muvaffaqiyatli bo'lishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. A. S. Kibrikova. (2001). Intonatsiya va uning semantik funksiyalari. Moskva: Pedagogika.
2. V. A. Kineshkin. (2015). Diksiyalar va talaffuzni rivojlantirish. Moskva: Pedagogika.
3. G. V. Kolshansky. (2002). Sintaktik va pragmatik funksiyalarni intonatsiya orqali aniqlash. Sankt-Peterburg: Nauka.
4. J. L. Kelly. (2019). Pronunciation and Intonation in English. Cambridge University Press.
5. A. A. Karimov. (2016). O'zbek tilidagi ohang va uning semantik funksiyalari. Toshkent: O'qituvchi.
6. E. I. Karpov. (2017). Intonatsiya va talaffuz. Moskva: Russkiy Yazik.
7. J. C. Richards. (2020). The Role of Intonation in Communication. Cambridge University Press.
8. R. J. Ellis (2018). Intonation and Communication: A Cross-linguistic Study. Oxford University Press.